

arenaidé
April 2017
Ny Tid rapport 34

Demokrati – hotet från populismen

Erfarenheter från brexit och
amerikanska presidentvalet

Sam Hägglund
och Lars-Olof Pettersson

Demokrati – hotet från populismen –
erfarenheter från brexit och amerikanska presidentvalet

Stockholm 2017

© Arena idé och Sam Hägglund och Lars-Olof Pettersson

Omslagsbild: House of Representatives/Wikimedia Commons

Rapporten kan laddas ner från www.arenaide.se/rapporter

FÖRFATTARPRESANTATION

Sam Hägglund är sedan 2007 generalsekreterare för European Federation of Building and Woodworkers i Bryssel. Mellan år 2000 och 2007 var han generalsekreterare för Nordiska Byggnads- och Träarbetarefederationen.

Han arbetade under början av 1980-talet på bostadsdepartementet och därefter tio år som lärare och forskare på Kungliga Tekniska Högskolan.

Lars-Olof Pettersson har under 17 år drivit ett eget konsultföretag.

Dessförinnan arbetade han under många år i olika fackliga organisationer och mellan 1985 och 1991 var han anställd i regeringskansliet på olika politiska tjänster.

De båda författarna arbetade tillsammans på Byggnads utredningsenhet under 1990-talet och var bl.a. engagerade i Sveriges anslutning till EU.

FÖRORD	5
BREXIT OCH FOLKOMRÖSTNINGAR	6
ÄR DEMOKRATIN FÖRENLIG MED POPULISMEN? ERFARENHETER FRÅN BREXIT OCH DEN AMERIKANSKA PRESIDENTVALSKAMPANJEN ...	12
DEMOKRATIN OCH FRIHETEN	27
TIDIGARE RAPPORTER I SERIEN NY TID	35

FÖRORD

Populistiska strömningar låg bakom utfallet både i brexit-omröstningen och Donald Trumps seger i det amerikanska presidentvalet. Populismen breder ut sig i Europa.

I tre essäer diskuterar Sam Hägglund och Lars-Olof Pettersson hur populismen – historiskt sett och i dag – har förhållit sig till demokratin. Författarna ställer sig en rad frågor: Vilka är de viktigaste elementen i en demokrati? Är populismen förenlig med demokrati? Vilka för- och nackdelar har representativ demokrati i förhållande till direktdemokrati? Hur förhåller sig individens frihet till kollektivets normer?

Detta är några frågor som diskuteras i essäerna, med exempel framför allt tagna från amerikanska valet och brexit, men också från normutvecklingen i Sverige.

Deras slutsats är att själva demokratins fundament är satt under press. Det är rationaliteten parad med individens frihet som utgör grunden för en demokratisk utveckling i västvärlden. Hoten mot detta kommer från många håll i dagens västvärld.

BREXIT OCH FOLKOMRÖSTNINGAR

Många chockerades av utfallet i den brittiska folkomröstningen om landets anslutning till EU. På natten till midsommarafton 2016 stod det klart att en majoritet av briterna röstade för ett utträde ur Europeiska unionen, som man varit en medlem av sedan 1974.

Brexit-kampanjen och dess efterverkningar illustrerar några av "direktdemokratis" uppenbara problem, i synnerhet i en omgivning där den fria pressen under lång tid presenterat en starkt vinklad bild av vad Storbritanniens EU-anslutning innebär.

Folkomröstningsinstitutet kan ses som ett demokratiskt instrument för att föra politiskt beslutsfattande närmare "folkets vilja", men direktdemokratin har också baksidor. Historien kan lära oss mycket.

Det tredje engelska inbördeskriget vanns av parlamentarikerna 1651 och slutade med att kungen, Karl I, halshöggs. Samma år utgav filosofen Thomas Hobbes boken *Leviathan*, där han argumenterade för kungens absoluta makt. Hobbes lösning – bort från den våldsamma anarkin som han såg som "naturtillståndet" – var att skapa en suverän makt för att införa fred. Folket skulle frivilligt ge absolut makt till en enväldig härskare, en "sovereign", vars uppgift var att skapa lagar för att säkra ett fredligt samhälle där liv, frihet och egendom var möjligt. Hobbes kallade denna överenskommelse "sammhällskontrakt".

När folket en gång gett makten till kungen så hade man ingen rätt att revoltera mot denne.

John Locke föddes några år innan inbördeskriget bröt ut. Han ställde sig på det protestantiska parlamentets sida mot den katolske kungen Jakob II i det som kom att kallas 1685 års *Glorious Revolution*. Revolutionen minskade kungens makt och etablerade parlamentet som den överordnade institutionen i Englands styrelseform.

Fem år senare publicerade Locke boken *Two Treatises of Government*. Han höll med Hobbes om att naturtillståndet var brutalt, vilket krävde ett sammhällskontrakt för att säkra fred. Men Locke menade att rättigheter som liv, frihet och egendom var "oförytterliga" och aldrig kunde tas ifrån folket. Han höll heller inte med Hobbes om sammhällskontraktet. Enligt Locke var sammhällskontraktet ett kontrakt mellan folket och "the sovereign".

Det här innebar, menade Locke, att kungens makt måste begränsas till att i princip endast skydda folkets naturliga rättigheter.

Locke menade att en representativ styrelseform, som det engelska parlamentet, var den bästa modellen att styra ett land. Men rösträtten skulle begränsas till män med egendom. Det egendomslösa folket var, enligt Locke, oförmögna att ta detta ansvar. Lockes idéer inspirerade sedermera Thomas Jefferson till texten i den amerikanska oavhängighetsförklaringen 1776.

När Charles-Louis de Montesquieu föddes styrdes Frankrike av en monark med absolut makt, Ludvig XIV. Montesquieu publicerade 1748 sitt mest berömda verk: *De l'esprit des lois*. I motsats till Hobbes och Locke hävdade Montesquieu att människor i naturtillståndet tenderade att undvika våld och krig. Men när behovet av föda fick människor att sluta sig samman i samhällen skapades grundvalen för våld och krig. Detta, i sin tur, nödvändiggör lagar och styre. Den bästa styrelseformen, enligt Montesquieu, var när de lagstiftande, verkställande och dömande makterna var separata och balanserade varandra. Om dessa tre makter var förenade ledde det till despotism. Denna princip skulle senare användas i den amerikanska konstitutionen.

Jean-Jacques Rousseau föddes i Genève, där alla vuxna manliga medborgare kunde rösta i val till ett representativt parlament. Enligt Rousseau var människor i ett naturtillstånd fria, jämlika och fredliga. Men när människorna skaffade sig egendom skapades grundvalen för ojämlikhet och krig. År 1762 publicerade Rousseau sitt mest berömda verk om politisk teori, *Du contrat social*. För Rousseau var det viktigaste att skydda allas liv, frihet och egendom, och hans lösning var också ett "samhällskontrakt". Men folket skulle inte ge makten till en kung eller parlamentariker utan till "den samhälleliga gemenskapen", vilken skulle genomföra "folkets vilja". Enligt Rousseau kunde inte allmänintresset bestämmas av valda representanter, utan skulle bestämmas i en direktdemokrati genom allmänna folkomröstningar.

När demokratin gjort sitt segertåg över världen är det den representativa demokratin som blivit den förhärskande. Möjligheterna till direktdemokrati har emellertid funnits kvar och

När demokratin gjort sitt segertåg över världen är det den representativa demokratin som blivit den förhärskande.

hos många varit en romantisk dröm om folkets möjligheter att göra sin röst hörd i specifika frågor. Framför allt har det varit en lösning på politiska frågor där åsikterna varit delade i de ledande partierna.

Sverige har genomfört sex allmänna rådgivande folkomröstningar, den första 1922 om rusdrycksförbud och den senaste 2003 om euron. I frågorna om högertrafik och kärnkraft blev sedermera riksdagens beslut motsatt till vad folket i folkomröstningen beslutat, utan att detta förorsakade någon folkstorm. Intuitivt låter detta besynnerligt, varför skulle folket acceptera att parlamentet inte beslutar i enlighet med ett folkomröstningsresultat? Det finns emellertid några problem med folkomröstningsinstitutet som delvis skulle kunna ge förklaringar.

Det första har att göra med *ansvarsskyldighet*. I en representativ demokrati väljer vi våra representanter, och kärnan i detta är att de valda representanterna är ansvarsskyldiga gentemot de väljare som valt dem. Det här betyder att om de valda representanterna gör något annat än vad de lovat att göra, är det mindre sannolikt att de blir omvalda. Men de är också ansvarsskyldiga i fråga om att ge korrekt information om verkligheten. Om de hävdar att något är för handen eller att ett visst orsakssamband föreligger, och detta visar sig vara felaktigt, är det också mindre sannolikt att de blir omvalda, oavsett om den inkorrekta informationen var en direkt lögn eller berodde på okunnighet. I direktdemokratin finns inte detta samband mellan korrekthet och ansvarsskyldighet. Varje väljare är endast ansvarsskyldig gentemot sig själv, och uttrycker endast sin egen subjektiva åsikt i folkomröstningen.

Det andra problemet har med *avsättbarhet* att göra. Fördelen med representativ demokrati är att de valda representanterna kan avsättas eller inte återväljas om de inte gör vad de lovat att göra, om de är korrupta, om de ljuger eller om de är okunniga. I direktdemokratin kan visserligen materialet för folkomröstningarna kritiseras, men detta är mer en "teknisk" kritik än en politisk. Det slutliga beslutet i en direktdemokrati är endast summan av alla "mikrobeslut" som tas av alla väljare. Dessa väljare kan inte avsättas även om de baserar sina beslut på falska antaganden, manipulationer, okunnighet eller rasism. Vi kan inte avsätta väljarna och välja nya väljare.

Det tredje problemet har att göra med åsikters *varaktighet*. Finns det inte anledning att anta att väljarkårens uppfattning i en så komplex fråga som brexit kommer att förändras med tiden, kanske

till och med som en direkt följd av folkomröstningens utfall? Och i detta fall, hur lång bör giltigheten av det fattade beslutet vara? Opinionen bland befolkningen kan många gånger vara lätttrölig, i synnerhet i komplexa frågor med konsekvenser som är svåra att överblicka. Om kärnkraftsomröstningen hade hållits dagen före en svår kärnkraftsolycka hade resultatet blivit ett annat än om det hållits dagen efter densamma.

Det fjärde problemet med direktdemokrati har att göra med *minoritetsskydd*, ett skydd för minoriteter mot att bli förtryckta av en majoritet. I extremfallet av direktdemokrati kan man tänka sig att även grundläggande rättigheter – som t.ex. lika rättigheter för medborgare oavsett religionstillhörighet – kan bli föremål för folkomröstningar. Om t.ex. Donald Trumps vallöfte att ”ban the Muslims” skulle avgöras av en beslutande folkomröstning, så skulle detta innebära att en majoritet av väljare skulle begränsa grundläggande rättigheter för en minoritet. Detta skulle kunna sägas utgöra en form av ”majoritetens despotism”, vilket också Montesquieu varnade för.

I Sverige var de två senaste folkomröstningarna sannolikt väl valda med avseende på fråga och tidpunkt. Inför inträdet i EU hade förhandlingarna om svenskt medlemskap fullföljts och medborgarna kunde ta ställning till vad ett medlemskap verkligen innebar. I omröstningen om euron fanns goda möjligheter att bilda sig en uppfattning om vad ett byte av valuta skulle betyda.

Samtidigt illustrerar också dessa folkomröstningar problemet som grundar sig i att det trots allt är rörliga föremål vi röstar om. När vi 1994 tog ställning för ett medlemskap i EU var det inte känt hur långt utvidgningen av unionen skulle gå österut. Innebörden av att EU-domstolen kunde underkänna svenska kollektivavtal för utstationerad arbetskraft fanns inte på kartan. De som deltog i omröstningen om euron kunde inte veta att framför allt Grekland, men även de stora länderna Tyskland och Frankrike, skulle bryta mot de konvergenskriterier som låg till grund för deltagandet i valutaunionen.

Detta är emellertid en västanfläkt jämfört med de problem med direktdemokrati som brexit-omröstningen i Storbritannien illustrerar. I stället för att lösa en konflikt har det skapat rader av problem. Det enda som eliten i dag är överens om är att England ska lämna EU. Men ingen vet hur det ska gå till eller vilken relation landet kommer

att ha med unionen. Endast några timmar efter att Theresa May den 29 mars lämnat brevet om att aktivera artikel 50 till Donald Tusk, startade ett ordkrig mellan parterna om huruvida handelsförhandlingarna mellan EU och Storbritannien kan drivas parallellt med utträdesförhandlingarna – vilket Storbritannien vill – eller om utträdesförhandlingarna måste avslutas först – vilket är EU:s officiella ståndpunkt.

EU-frågan har inte tagits ifrån de politiska partiernas agenda för att ”låta folket bestämma”. Snarare har folkomröstningen skapat till synes oförsonliga motsättningar i de stora partierna. Den har lett till att självständighetsdrömmarna i Skottland vaknat till liv. När man genomförde en folkomröstning år 2014 röstade 45 procent för att lämna Storbritannien, men det var då ett land som var medlem av EU. I dag är det ett land på väg ut, medan samtliga valdistrikt i Skottland röstade för att bli kvar. De skotska ledarna i den regionala regeringen, i det brittiska parlamentet och i Europaparlamentet har varit tydliga med att de under inga omständigheter tänker låta

Skottland lämna EU. Och den 28 mars röstade det skotska parlamentet till stöd för att en ny folkomröstning om självständighet ska äga rum innan Storbritannien lämnar EU. Theresa Mays svar blev att Storbritanniens regering kommer att blockera en ny skotsk folkomröstning till efter att brexit-förhandlingarna avslutats och Storbritannien lämnat EU.

I Nordirland, som också röstade för att stanna i EU, funderar man nog extra noga om man vill tillhöra det England som drar sig undan EU-samarbetet, vilket skulle skapa en tydlig gräns mellan Irland och den norra delen av ön. Vi vet från tidigare att denna gräns, eller försök att ansluta Nordirland till den övriga ön, har kostat många människors liv under flera decennier. Den s.k. ”Good Friday”-överenskommelsen från 1998 räddade freden, men denna hade med all säkerhet inte varit möjlig att åstadkomma om inte Storbritannien och Irland varit medlemmar i EU.

Brexit-kampanjen har visat att löften och fakta på lämna-sidan har varit i bästa fall felaktiga, och i värsta fall rena lögner. Man reste runt i en buss målad med löftet att 350 miljoner pund i veckan skulle gå till sjukvården om man vann valet, men när resultatet blev klart sprang man genast ifrån löftet.

*Brexit-
kampanjen
har visat att
löften och
fakta på
lämna-sidan
har varit i
bästa fall
felaktiga,
och i värsta
fall rena
lögner.*

Brexit-kampanjen har underblåst främlingsfientlighet och rasistiska attacker mot muslimska och östeuropeiska invandrare. Efter valresultatet har många utländska medborgare drabbats av fysiska och verbala attacker från uppjagade briter. Ansvaret för detta – det kan inte nog understrykas – ligger hos de som drev fram hatstämningen inom lämna-kampanjen.

Brexit-kampanjen har förstärkt splittringen i Storbritannien mellan åldersgrupper. Det är de utdöende släkterna, genom högt valdeltagande, som röstat för utträdet medan den framväxande yngre befolkningen röstat för att stanna.

Kampanjen har också än mer fördjupat klyftan mellan stad och landsbygd, samt mellan människor med olika utbildningsbakgrund.

Vi kan fråga oss om inte detta är ett alltför högt pris att betala för den brittiska befolkningen och om inte den representativa demokratin i de flesta fall är en överlägsen beslutsform.

ÄR DEMOKRATIN FÖRENLLIG MED POPULISMEN? ERFARENHETER FRÅN BREXIT OCH DEN AMERIKANSKA PRESIDENTVALSKAMPANJEN

The scientific values of reason, empiricism and anti-authoritarianism are not the products of liberal democracy but the producers of it. (Michael Shermer, The Moral Arc)

Natten till den 9 november 2016, när sammanräkningen av rösterna i det amerikanska presidentvalet pågick, stod det klart att Donald Trump skulle bli näste amerikanske president.

Utgången av brexit-omröstningen i Storbritannien och det amerikanska presidentvalet har så fundamentalt skakat om västvärlden att nyhetsmedier världen över haft svårigheter att finna ord för vad som hänt. Efter att Trump segrat hade tyska *Der Spiegel* ett omslag med Trump som en komet på väg mot jorden. Texten var *Das Ende Der Welt – wie wir sie kennen*. Bilden var träffande eftersom sannolikheten att Trump skulle vinna några månader tidigare var ungefär jämförbar med att en komet skulle slå ner.

Men oaktat sannolikheten av att detta skulle hända, så var den underförstådda meningen med *Der Spiegels* bild att *konsekvenserna* av Trumps presidentskap skulle innebära slutet för den ”värld som vi känner”. Detta kan självfallet förstås i flera meningar, speciellt i ljuset av den säkerhetspolitiska debatten om kärnvapenrisken, men vi kommer här särskilt att fokusera på en specifik dimension av västvärlden, nämligen demokratin. Frågan är mer specifikt om den rörelse som förklarar både brexit-utgången och Trumps seger – populismen – är förenlig med demokratin, som vi känner den.

Populismen har i första hand en fiende: etablissemangen eller eliten. Michael Young, som 1958 skrev boken *The Rise of the Meritocracy*, menade att vi var på väg mot en ”meritokrati”, ett odrägligt samhälle där självgodade meritokrater hävdar att de har makt därför att de har förtjänat den, att de har ”arbetat hårdare” än andra eller att de har intellektuella förutsättningar som andra inte har.

Detta leder i sin tur, enligt Young, till att "förlorarna" reser sig i ilska mot meritokraterna. Så skapas grogrunden för populismen, för ledare som primärt bygger sin kampanj på *lojalitet*, mot nationella, etniska, religiösa eller sociala grupper. Populisten lovar inte i första hand kompetens utan lovar *intimitet*: att återskapa bandet mellan de styrande och "folket".

Populismen har en "vänsterflygel" och en "högerflygel". Båda dessa grupper bekämpar den styrande eliten och vill ha en ledare som "bryter upp etablissemang". Skillnaden är att högerpopulismen inte bara bekämpar etablissemang, utan dessutom utser grupper av befolkningen till "syndabockar" för negativa tendenser i jobbutveckling, ekonomi eller välbefinnande. Dessa grupper som får skulden definieras oftast i etniska, religiösa eller nationalistiska termer, som judar, muslimer eller invandrare från vissa länder.

Populismen är alltid nationalistisk. Den vänder sig emot internationalisering, frihandel och invandrare som "tar jobben". Alla fascistiska rörelser i historien har varit populistiska och bekämpat globalisering, internationell frihandel och invandrare eller minoriteter. Oswald Mosley, som under 1930-talet byggde upp British Union of Fascists, menade att arbetarna i Storbritannien hade förnekats möjligheten att köpa vad de producerade. Han förkastade Torys idé om internationell frihandel, men också Labours idé om "internationell solidaritet".

Eftersom populismens mål är att återknyta banden och *lojaliteten* mellan makthavare och "folket", och demokratin betyder att de styrande är *legitimerade* av befolkningen, antingen i direktval eller genom valda representanter, förefaller det ju finnas en familjelikhet mellan de båda begreppen, närmast så att de förutsätter varandra. Vi hävdar i det följande att så inte är fallet, utan att populismen och demokratin är oförenliga med varandra. Våra argument utgår från tre fundamentala element i demokratin, och hur brexit-valet och det amerikanska presidentvalet har tillämpat dessa element:

maktindelningen, rationaliteten och civiliseringsprocessen.

När en grupp av engelska separatister grundade Plymouth-kolonin i New England 1620, etablerade de ett demokratiskt tvåpartssystem för att styra kolonin, grundat på att "fria män" valde en *allmän domstol*, vilken fungerade som både en lagstiftande och en dömande institution. Denna valde i sin tur en guvernör som tillsammans med sju "assistenter" fungerade som det verkställande

organet. De nya kolonier som sedan grundades under 1620- och 1630-talet, Massachusetts Bay Colony, Rhode Island, Connecticut, New Jersey och Pennsylvania, hade också en form av maktodelningsystem, och de flesta av dessa kolonier lade till *religionsfrihet* som en omistlig del av styrelsesättet.

Den franske upplysningsfilosofen Charles-Louis de Secondat de Montesquieu strävade efter att finna ett styrelsesätt som förhindrade despotism och diktatur. Montesquieu pekade framför allt på den brittiska modellen med en maktodelning mellan monarken, parlamentet och domstolarna. Det gällde, enligt Montesquieu, att vetenskapligt förklara varför maktodelning behövs, och varför det är nödvändigt att ha ett styrelsesätt som förhindrar att makten koncentreras till en person, i Storbritanniens fall monarken. Det är skälet till att Montesquieu föreslår en tredelning av makten, i en verkställande, en lagstiftande och en dömande makt.

Centralt i Montesquieus tredelning av makten är existensen av "kontroller och balanser" i maktutövningen. Om en person har missbrukat makten ska denne kunna ställas till svars och, i princip, avsättas. Det ska finnas institutioner och procedurer för detta, som riks rätt, riksrevision eller parlamentsutskott. Det ska också finnas en skriven grundlag som säkerställer att styrelsesättet, och fundamenten för detta, är långsiktigt stabilt. USA:s konstitution är baserad på maktens tredelning, och de flesta västerländska demokratier har anammat varianter av maktens tredelning och har en skriven grundlag. Undantaget är Storbritannien som saknar en skriven grundlag.

USA:s konstitution har i en internationell jämförelse en särskild status i och med att en ny tillträd president i sin tro- och huldhet inte svär trohet mot landet utan mot konstitutionen: "*ska efter min bästa förmåga bevara, skydda och försvara USA:s konstitution*". Sedan konstitutionen trädde i kraft 1789 har 27 tillägg antagits och ratificerats. För att ett tillägg ska bli en operativ del av konstitutionen måste det ratificeras av $\frac{3}{4}$ av staterna (numera 38 av 50 stater). Särskilt viktigt är första tillägget från 1791 som etablerar individuella friheter såsom religionsfrihet, yttrandefrihet, pressfrihet, föreningsfrihet och rättighet att begära gottgörelse.

Trump-administrationen har inlett sin regeringsperiod med en serie av kontroversiella exekutiva order, av vilka många ställer maktodelningsprincipen på sin spets. Beslutet att temporärt begränsa

invandringen från sju namngivna länder där majoriteten av befolkningen är muslimer skapade kaos på flygplatser och satte i gång demonstrationer inte bara i USA utan världen över. När den federala distriktsdomaren James L. Robart utfärdade en dom som tillfälligt stoppade verkställandet av Trumps exekutiva order, överklagades detta av Trump-administrationen till Nionde appellationsdomstolen.

Domen från appellationsdomstolen kom den 9 februari 2017 och är anmärkningsvärd i flera avseenden. Appellationsdomstolen avvisar Trump-administrationens klagan och upprätthåller domare Robarts verkställighetsstopp av den exekutiva ordern. Det mest anmärkningsvärda i domen är emellertid inte detta, utan snarare det resonemang som förs och de motiv som anges, i sin tur baserade på argument som uppenbarligen Trump-administrationens jurister fört fram. Det visar sig att hela maktodelningsprincipen och den dömande maktens oberoende har satts i fråga.

Appellationsdomstolen slår fast att domstolen kan ifrågasätta presidentens auktoritet i frågor om invandring och nationell säkerhet, och att regeringens påstående att så inte är fallet är odemokratiskt:

”I stället har regeringen gjort bedömningen att presidentens beslut om invandringspolicy, särskilt när det motiverats av nationella säkerhetsskäl, ej är ifrågasättbara, även om dessa handlingar potentiellt strider mot konstitutionella rättigheter och skydd. Regeringen påstår faktiskt att det strider mot maktodelningen att den dömande makten konstitutionellt ifrågasätter exekutiva order som denna. Det finns inget prejudikat till stöd för detta hävdande av icke-ifrågasättbarhet, vilken står i strid med den fundamentala strukturen i vår konstitutionella demokrati.”

Den sista meningen slår i princip fast att presidenten inte kan agera i strid med USA:s konstitution, vilket är ett av mycket få tillfällen när en amerikansk domstol funnit anledning att behöva påpeka detta fundament för USA:s styrelsesätt. Och detta domslut kommer mindre än tre veckor efter att presidenten tillträtt sitt ämbete. Men den explosiva meningen i citatet är den näst sista meningen. Här säger domstolen att Trump-administrationen *hävdar att principen om maktodelning innebär att den dömande makten inte kan ifrågasätta presidentens order i fall som detta*. Trump-administrationen hävdar alltså att presidenten *står över*

konstitutionen i beslut om invandring motiverade av nationella säkerhetsskäl.

Många har hävdade att Trumps agerande som president skulle riskera att utlösa en konstitutionell kris, en strid mellan den verkställande och dömande makten. Men få hade gissat att denna kris skulle komma så snart efter tillträdet, och att Trump-administrationen *explicit* skulle förfäktas tesen om presidentens överhöghet över konstitutionen. Detta parat med vad presidenten i diverse tweetar sagt om enskilda domare som dömt emot honom –

Det är viktigt att notera att Trumps ifrågasättande av domare och domslut är något fundamentalt annorlunda än den ”normala” politiska oenigheten mellan olika delar av ett lands maktapparat.

”så kallad domare”, domen är ”så politisk” etc. – visar att Trump-administrationen tar strid mot viktiga fundament i maktodelningsprincipen och i USA:s konstitutionella demokrati.

Det är viktigt att notera att Trumps ifrågasättande av domare och domslut är något fundamentalt annorlunda än den ”normala” politiska oenigheten mellan olika delar av ett lands maktapparat. Det är ett ifrågasättande av *rättsstaten*, grunden för maktodelningsprincipen och demokratin. Rättsstatsprincipen innebär att den exekutiva makten inte godtyckligt kan utöva sin makt, utan måste underordna sina handlingar väldefinierade och etablerade lagar. Så när representanter för regeringen hävdar att presidentens order har företräde över konstitutionen, är detta liktydigt med att förespråka ett totalitärt eller auktoritärt styrelsesätt.

Det andra fundamentet i demokratin är så grundläggande att det oftast inte ens diskuteras: antagandet av ett *rationellt* samtal, ett samtal grundat på förnuft, som en bas för politiska ställningstaganden. Uppllysningsfilosoferna diskuterade epistemologiska frågor: vad kan vi med säkerhet veta om världen, vad är objektiv sanning och vad är enbart en uppfattning eller värdering? Före upplysningen kunde också uttalanden av auktoriteter, som t.ex. präster, eller semantiska definitioner inkluderas bland ”sanningar”. Men uppllysningsfilosoferna hävdade att vi kan veta något om världen med säkerhet endast *i den mån vi erfar* detta via sinnesintryck.

Sinnesintrycken är emellertid inte tillräckliga för att veta något med fullständig säkerhet; vi kan, i princip, aldrig nå den fullständiga sanningen, men det finns universella strukturer i världen som t.ex.

kausalitet, substans, enhet, pluralitet och nödvändighet, som återfinns i alla kulturer och som leder oss mot sanningen. Teorierna om kunskap och sanning var nödvändiga för vetenskapens framväxt. De byggde på ett antal antaganden: 1) det existerar en värld utanför våra sinnesintryck (dvs. vi lever inte i en "solipsistisk värld"), 2) vi kan få information om denna värld via våra sinnesintryck, 3) det finns ofta vägar och metoder att bekräfta eller falsifiera påståenden, 4) i de fall påståenden inte fullständigt kan bekräftas eller falsifieras, så finns metoder att pröva sannolikheten av ett påstående.

Det är ett mått på upplysningstidens genomslag att denna beskrivning av möjligheter att veta något om en yttre värld låter så självklar att den närmast framstår som tautologisk. Ett ifrågasättande i dag av dessa axiom blir komiskt, t.ex. när Chico Marx i filmen *Duck Soup* ställer frågan "Who you gonna believe, me or your own eyes?" Men förbindelsen mellan sinnesintryck och sanningar var definitivt inte självklar för människor som levde i skuggan av medeltidens dogmer, där ett ifrågasättande av kyrkans postulat kunde betyda döden.

Upplysningstiden favoriserade också demokratin framför enväldet. Demokratin bygger på ifrågasättande, verifiering och val, medan enväldet bygger på postulat, beslut och våld. Treenigheten i upplysningen var det sanna, det goda och det sköna. Fakta som kunde bevisas eller göras sannolika tillhörde "det sannas värld", demokratin tillhörde "det godas värld" och konsten, musiken och litteraturen tillhörde "det skönas värld".

I auktoritära och totalitära stater är "sanningen" ofta liktydig med vad härskaren säger. I George Orwells *1984* arbetar Winston Smith i Sanningsministeriet med att genomföra partiets diktat. Det viktigaste diktatet är att förändra begreppen sanning och falskhet: "*Partiet sa till dig att förkasta dina intryck från ögon och öron. Det var deras slutliga, mest väsentliga, kommando.*" Sanningen var inte objektiv eller verifierbar, utan påbjuden medborgarna från makthavarna. Därigenom kunde också sanningen manipuleras och förändras "*Och om alla de andra accepterade den lögn som Partiet tvingar på dem – om alla uppteckningar berättar samma historia – då passerar lögnen in i historien och blir sanning*".

Den amerikanska presidentvalskampanjen har på ett skrämmande sätt aktualiserat såväl upplysningstidens framsteg som de erfarenheter vi har från totalitära stater. Så mycket osanningar och

medvetna lögner har förts fram under Trumps kampanj och presidentskap – av honom själv, hans kampanjteam, hans rådgivare, kabel-tv-kanaler, talkshower, podcasts och riktade sociala medier – att själva tsunamin av osanningar blivit omöjlig att stoppa eller vederlägga. Och flödet av osanningar har också förändrat *proportionerna* i vad som allmänheten kommit att uppfatta som viktiga eller mindre viktiga frågor, t.ex. det faktum att en majoritet av de amerikanska väljarna uppfattade Hillary Clintons e-post som en viktigare fråga än huruvida Trump hade otillbörliga affärer eller förbindelser med diktatorer.

Osanningarna och lögnerna har inte minskat efter att Trump tillträtt som president, snarare motsatsen. Det är viktigt att särskilja Trump-administrationens lögner från ”normala” lögner som politiker ibland gör sig skyldiga till, t.ex. för rädda sitt skinn eller kringgå besvärliga situationer. President Nixon gjorde sig skyldig till kriminella handlingar och ljög ofta, men Trump-administrationens lögner är av en annan dimension, snarast avspeglade ett ”alternativt universum”. När Sean Spicer och Kellyanne Conway ljög om ”oväsentliga” saker som hur många människor som närvarit vid Trumps invigningsceremoni eller hur många olagliga invandrare eller avlidna människor som röstat i Kalifornien, så kunde deras påståenden omedelbart vederläggas av tillgänglig offentlig dokumentation. Eller när Conway och Spicer klagade över bristande massmedial täckning av ”Bowling Green” och ”Atlanta”-massakrerna, så kunde massmediernas obefintliga bevakning förklaras av att dessa massakrer aldrig inträffat. Detta är inte situationer jämförbara med Nixons lögner för att klara sig från riks rätt, utan kan snarare jämföras med när en diktator skickar fram en talesman för att göra uppenbart falska påståenden, som ett sätt att testa lojaliteten hos talesmannen.

Demokratins tredje fundament – *civiliseringsprocessen* – är också sällan diskuterad, av den enkla anledningen att den oftast ses som en självklarhet. Den vetenskapsman och historiker som visat hur och varför det västerländska samhället har förändrats genom en process av ”civilisering” av mänskligt beteende är Norbert Elias. Han föddes 1897 i Breslau i dåvarande Tyskland och nuvarande Polen, och studerade sociologi och vetenskapshistoria. Elias flydde från Tyskland 1933 eftersom han var jude, och internerades 1940 i Storbritannien eftersom han var tysk. Det är något av historiens ironi att hans magnum opus, *Über den Prozess der Zivilisation*,

publicerades 1939 strax innan andra världskrigets utbrott. Hans idéer vann emellertid spridning först 1969, när hans verk översatts till engelska.

Elias visade i *Über den Prozess der Zivilisation* hur senmedeltida europeiska standarder när det gäller våld, sexuellt beteende, kroppsfunktioner, bordsskick och sätt att tala gradvis förändrades genom att trösklar för vad som skapade skam och avsky etablerades. Processen drevs på av de tidiga statsbildningarna i Europa och de kodifieringar av normer som skedde i samband med denna process, samt de nya livsmönster som skapades av urbaniseringen och det organiserade arbetet. Detta skapade i sin tur nya komplexa nätverk av sociala band som psykologiskt "internaliserade" företeelser som *självbehärskning* och *återhållsamhet* i befolkningen. Det nya "civiliserade" sättet att bete sig och att tala kom att benämnas ett *anständigt* beteende.

Det är rimligt att inkludera ett anständigt beteende bland fundamenten för demokratins funktion. Detta innebär att värderingar, ideologier, argument och politiska handlingar förutsätts vara grunden för den politiska debatten, medan hån och häckande av motståndare, *ad hominem*-angrepp och fysiskt våld diskvalificerar en politiker. Även om hånande av motståndare alltid förekommit i politiken, har detta sällan eller aldrig gått så långt som det gjort i den amerikanska presidentvalskampanjen. Trumps angrepp på sina republikanska primärvalsmotståndare, på republikanska och demokratiska politiker i allmänhet, på sin demokratiska motståndare Hillary Clinton, på representanter för massmedier, på representanter för minoritetsgrupper eller invandrargrupper eller över huvud taget på personer som uttryckt andra uppfattningar saknar motstycke i den politiska historien.

Hur förhåller sig då populismen till de demokratiska fundamenten och idealen, och varför skulle populismen vara oförenlig med demokratin? Ja, framför allt för att förhållandet mellan väljare och valda är annorlunda. I demokratin väljs politiker efter ideologier, idéer, program och löften om politiska handlingar. I populismen är detta underordnat det faktum att en grupp av väljare som känner sig förfördelade av det styrande etablissemanget har ett

Det är rimligt att inkludera ett anständigt beteende bland fundamenten för demokratins funktion.

starkt *förtroende* för en populistisk kandidat. Det dessa väljare röstar på är i mindre utsträckning specifika politiska program; de röstar snarare på utfästelser om *lojalitet* gentemot grupper som "glömts bort" av etablissemang. Den populistiska kandidaten vinner sina väljare för att han lovar att "rasera den bestående ordningen", och i mindre utsträckning för att han presenterar det mest attraktiva partiprogrammet. Trumps installationstal är ett skolexempel i "rå populism", med ekon av andra populistiska tal i historien, inklusive kommunismens tidiga retorik där "folket" tar makten och en "härskande klass" kastas ut:

"Alltför länge har en liten grupp i vår nations huvudstad skördat frukterna av landets styre, medan folket har burit kostnaden. Washington har blomstrat men folket har inte fått del av välståndet. Politikerna har frodats men jobben har försvunnit och fabriker har lagts ner. Etablissemang har skyddat sig själva men inte medborgarna i vårt land. Deras segrar har inte varit era segrar. Deras triumfer har inte varit era triumfer. Medan de har firat har det varit lite att fira för kämpande familjer runt om i vårt land. Vad som verkligen betyder något är inte vilket parti som kontrollerar vår regering utan att denna regering kontrolleras av folket. I dag, den 20 januari 2017 kommer att bli ihågkommen som den dag folket blev härskare över denna nation igen."

Eftersom populismen bygger på väljarnas uppfattning om *lojalitet*, snarare än deras värdering av partiprogram, tenderar supportrarna att ha hög *tolerans* för sin kandidats normbrytande beteende. Trump hade onekligen en poäng när han under primärvalskampanjen yttrade att han kunde "skjuta någon på Fifth Avenue och ändå behålla supportrarnas förtroende". Den höga toleransen innebär alltså att populisterna kan bryta mot viktiga principer och normer i samhället utan att han därigenom förlorar stödet från sina supportrar. Snarare ingår normbrytande beteenden i det "löftespaket" som populisterna säljer till sina supportrar: att bryta upp etablissemang och ta makten från den styrande eliten.

Efter att Nionde appellationsdomstolen avkunnat sin dom publicerade opinionsinstitutet Public Policy Polling en undersökning om väljarnas uppfattning om presidentens ställning i förhållande till domstolarna. En mycket stor majoritet av befolkningen menade i undersökningen att domstolarna ska vara självständiga och att presidenten måste finna sig i domslut. Endast drygt 20 procent av befolkningen ansåg att presidenten kunde strunta i domslut eller köra över domstolarna. Bland Trumps supportrar ansåg emellertid

hela 51 procent att presidenten kunde köra över domstolarna eller strunta i att foga sig efter domslut. Man kan föreställa sig att det bland dessa 51 procent fanns människor som inte förstod förhållandet mellan den exekutiva och den dömande makten, att en president som struntar i domstolar är en president som agerar auktoritärt eller totalitärt. Det är emellertid rimligt att anta att vissa människor i gruppen är medvetna om de demokratiska rättsstatsprinciperna, men har ett sådant förtroende för presidenten att de kan acceptera att han ”ruckar på principerna”, för att låta ändamålet helga medlen.

Vad gäller rationaliteten och populismens förhållande till verifierbara fakta, spelar också förtroendeaspekten in. Om normala sannings- och kunskapsinstitutioner som massmedier och universitet konstant angrips av populisterna, blir till slut journalisterna och vetenskapsmännen en del av det etablissemang som ska raseras. Den världsbild, de fakta och de slutsatser som sprids av massmedier och akademien undermineras successivt av populistens angrepp. Flera väljarundersökningar visar att Trumps mer än 20 miljoner Twitter-följare tror mer på hans overifierbara påståenden än på vad massmedier och vetenskapsmän rapporterar om. Men eftersom fortfarande en majoritet av USA:s befolkning lever kvar i ett ” normalt universum ” med verifierbara fakta, tvingas Trumps talesmän till komiska ordvändningar för att försvara hans påståenden: t.ex. Kellyanne Conways myntande av begreppet ”alternativa fakta” och Sean Spicers yttrade att ”presidenten är övertygad” om att 3–5 miljoner illegala invandrare och avlidna människor röstade på Hillary Clinton i Kalifornien. Ordboken Merriam-Webster twittrade att ”fakta är information om något som har objektiv verklighet” som den ”gamla världens” svar på Conways nyspråk.

Trump-administrationens uppfattning om innebörden av begreppet fakta illustreras väl av Trump-rådgivaren Stephen Millers uttalanden om väljarfusk i ABC den 12 februari. I en diskussion med George Stephanopoulos om påstått väljarfusk presenterade Miller inte ett jota av bevis för påståendena, utan hans framträdande föreföll endast fokusera på hur mycket president Trump kunde *lita på* Stephen Miller: *”Jag är beredd att gå till vilken show som helst, var som helst, när som helst, och upprepa det och säga att USA:s president har rätt, 100 procent.”* Miller övertygade knappast någon i sakfrågan som inte redan var övertygad, och föreföll inte ens vända

sig till ABC:s tittare, utan snarare direkt adressera president Trump. Återigen ser vi en situation som liknar hur en despot skickar fram en medarbetare att säga något som strider mot allt sunt förnuft för att få ett bevis på medarbetarens lojalitet.

Det tredje fundamentet för demokratin – det anständiga beteendet – är kanske det område där Trumps kampanj på det mest flagranta sättet avvikit från etablerade normer, och därigenom underminerat demokratis förankring i ett civiliserat samtal mellan meningsmotståndare. Återigen skapar intimiteten mellan populisterna och hans supportrar en form av *immunitet* mot kritik av beteenden som i decennier ansetts oacceptabla. Denna immunitet är den enda rimliga förklaringen till att Trump lyckas vinna elektorskollegiet trots nedsättande uttalanden och grova förolämpningar gentemot kvinnor, mexikaner, muslimer, invandrare och invånare i vissa amerikanska stater och städer. Mest publicitet fick den offentliggjorda *Access Hollywood*-inspelning som visserligen tillfälligt minskade Trumps popularitet hos kvinnor, men som i den slutliga röstningen inte hade någon avgörande inverkan på utfallet.

En alternativ förklaring som ofta läggs fram till att Trump lyckades vinna trots sitt ”skandalösa beteende”, är att Hillary Clinton är historiskt impopulär och att rösten på Trump var en röst på den ”minst onde” av de två. Om vi emellertid närmare analyserar väljardata så finner vi inget stöd för antagandet att Hillary Clinton skulle vara en historiskt impopulär kandidat. I själva verket var Hillary Clintons 65 845 000 röster nationellt det tredje högsta röstetalet i USA:s presidentvalshistoria. Den ende president som fått fler röster än Hillary Clinton är Barack Obama, som 2008 fick 69 498 000 röster och 2012 fick 65 915 000 röster, dvs. endast 70 000 fler röster nationellt än Hillary Clinton fick 2016.

Det var alltså inte Hillary Clintons ”historiska impopularitet” som var orsaken till att Trump vann elektorskollegiet. Snarare kan man peka på befolkningsammansättningen i nyckelstaterna där elektorsvalen normalt avgörs: Florida, Pennsylvania, Ohio och Wisconsin, stater som samtliga vanns av Trump. Populismen appellerar i sin karaktär mer till väljare bosatta på landsbygden, väljare med lägre utbildning samt de som är 65 år eller äldre. Populismen vädjar ofta till människors längtan tillbaka till en tid och förhållanden som rådde för 20, 30 eller 40 år sedan. Det kan vara

företagsnedläggningar och arbetslöshet som drabbat människor som lockas av löften om att återställa det som gällde vid den tiden.

I de högst urbaniserade staterna med en hög andel av befolkningen med högre utbildning – New York, Washington DC, Kalifornien och Illinois – vann Hillary Clinton en jordskredsseger, medan konstruktionen av elektorskollegiet med dess favorisering av landsbygdsbefolkningens röster, liksom röster från stater med låg befolkningstäthet, gjorde att Trump kunde vinna en majoritet av elektorskollegiet trots att han fick 2,86 miljoner färre individuella röster nationellt.

Mönstret känner vi igen från brexitomröstningen, där landsbygdsbefolkningen, lågutbildade och äldre till övervägande del röstade för brexit.

Om nu de populistiska strömningarna var orsaken till både Trump- och brexitvinsterna, samtidigt som populismen står i motsättning till demokratin ”som vi känner den”, kan vi fråga oss vilka mekanismer som står till buds för att ”rädda demokratin”. Ja, om vi ser till USA:s historia, så är det uppenbart att *unionens fäder* hade en mycket intensiv diskussion om hur unionen skulle skyddas från vulgär populism (även om begreppet inte var uppfunnet), inkompetens och vanstyre samt från otillbörlig inblandning av utländsk makt. En märklig ironi är att elektorskollegiets konstruktion – vilken kan sägas vara en av orsakerna till att Trump vann presidentskapet trots att han fick långt färre nationella röster än Hillary Clinton – ursprungligen var tänkt att fungera som ett skydd mot populism och korruption. Ett ytterligare skydd mot korruption och främmande makts inflytande var den s.k. *emolument*-klausulen (artikel 1, sektion 9, klausul 8) i USA:s konstitution. Låt oss se vad *unionens fäder* och särskilt Alexander Hamilton säger om populism, inkompetens och otillbörlig utländsk inblandning.

The Federalist Papers var en serie av 85 essäer, författade av Alexander Hamilton, James Madison och John Jay, och publicerade i New Yorks tidningar 1787 och 1788 i syfte att få medborgarna att ratificera den nya konstitutionen. Eftersom essäerna var publicerade anonymt under pseudonymen Publius, är det osäkert vilken av de tre författarna som skrev vilken essä. Nummer 51 av essäerna, vilken antas vara skriven av James Madison, reflekterar över varför regeringar behövs, och varför regeringar inte kan tillåtas vara självsvåldiga: ”*Om människor vore änglar, skulle ingen regering*

behövas. Om änglar skulle regera över människor, skulle varken extern eller intern kontroll av regeringen behövas.”

Av speciellt intresse är essä nummer 68 – *Sättet att välja president* – vilken sannolikt skrevs av Alexander Hamilton. Essän diskuterar fördelarna med elektorskollegiet som en metod för att välja president, men undviker diskussionen om ett annat motiv, nämligen att kollegiet var ett sätt för de mindre befolkade slavstaterna att behålla sitt inflytande nationellt, där ett direktvalssystem skulle ha missgynnat slavstaterna. Vad Hamilton fokuserar på i essän är hur elektorssystemet medverkar till att ”rensa ut” de kandidater som tillfälligt fångar allmänhetens intresse, men som inte har de nödvändiga kvaliteterna att bli president och *commander-in-chief*, men också hur den skulle förhindra *korruption och inflytande från främmande makt*, teman med stor aktualitet i dag med Trump-administrationen:

Hamilton såg riskerna med att utse en olämplig person till president, och med olämplig menade han inte bara korrupt, utan också otillräckligt kompetent.

”Ingenting var mer önskvärt än att alla praktiska hinder skulle sättas upp mot kabal, intrig och korruption. Dessa de mest dödliga motståndarna till republikanskt styre har förväntats göra sina närmanden från mer än ett håll, men framför allt från främmande makter i syfte att vinna ett otillbörligt inflytande i våra styrande råd. Hur kunde de bättre tillfredsställa detta än att lyfta upp en av sina egna skapelser till Unionens högsta ämbete?”

Hamilton menade att elektorssystemet och det faktum att elektorerna inte var ”offentliga personer” skulle vara ett skydd mot korruption och främmande makts otillbörliga inflytande. Elektorerna skulle vara ”utbildade män” som skulle ta i beaktande rationella argument och rösta ”med sitt samvete”. Eftersom elektorerna skulle vara självständiga och inte utgöra en del av en ”existerande institution”, skulle det vara svårare, menade Hamilton, att korrumpdera denna grupp.

Hamilton såg riskerna med att utse en olämplig person till president, och med olämplig menade han inte bara korrupt, utan också otillräckligt kompetent. Därför var det viktigt, menade Hamilton, att finna en modell för att välja president som ger ett optimalt resultat, som ”producerar en god administration”. I det sammanhanget citerar Hamilton poeten Alexander Pope, vars observationer om skillnaden mellan teori och praktik när det gäller

regeringsutövandet visar på behovet av kompetens: *”For forms of government let fools contest, that which is best administered is best.”* Centralt för Hamilton är att presidentskapet aldrig ska kunna vinnas av en kandidat som inte uppfyller kriteriet att vara ”kvalificerad för uppdraget”. Han utvecklar detta på följande sätt:

”Valprocessen erbjuder en moralisk säkerhet, att presidentämbetet aldrig faller på lotten av någon man som inte i eminent grad är utrustad med erforderliga kvalifikationer. Talangen för låga intriger, och popularitetens små konster, kan i sig själva vara tillräckliga för att lyfta upp en man till det högsta ämbetet i en enskild stat, men andra talanger och andra meriter är nödvändiga för att etablera honom med hela Unionens aktning och förtroende, eller i en sådan utsträckning som är nödvändig för att göra honom till en framgångsrik kandidat för det framstående ämbetet som USA:s president. Det är inte för starkt att säga, att det kommer att vara en bestående sannolikhet att se ämbetet fyllas av de mest framstående personerna i fråga om duglighet och dygd.”

Det är märkligt vilken resonans dessa ord har 229 år efter att de skrevs, med våra nyvunna erfarenheter från det amerikanska presidentvalet. Vi kan förlåta Hamilton för att han inte kunde förutse att populister med ”talanger för låga intriger och popularitetens små konster” skulle kunna nå hela vägen upp till det högsta ämbetet, inte bara i den enskilda staten utan i hela nationen. Samtidigt är det en historiens ironi att de säkerhets- och skyddsmekanismer som Hamilton pekade på var inbyggda i elektorskollegiet i själva verket medverkade till att ge presidentskapet till Trump i stället för till den kandidat som fick 2,86 miljoner fler nationella röster.

Det är viktigt att betona att *unionens fäder* såg sig som vetenskapsmän och söner av upplysningen, och inte som ideologer. Thomas Jefferson betonade gång på gång att det allra viktigaste för en fungerande demokrati var den fria tillgången till kunskap och friheten och möjligheten för medborgarna att tänka självständigt. Utifrån detta kunde deras demokratiska val baseras på rationella överväganden. Begränsningar i yttrande- och pressfrihet stod därför högst på listan, menade Jefferson, för den autokrat som ville avskaffa demokratin: *”Vårt första mål borde därför vara att lämna alla vägar öppna för medborgaren att finna sanningen. Den mest effektiva som därtill uppfunnits är pressfriheten. Den är därför det första som avskaffas av dem som fruktar en undersökning av sina handlingar.”*

Även Abraham Lincoln, 60 år senare, såg rationalitet och förnuft som demokratins fundament. De var, menade Lincoln, ”pelarna på frihetens tempel”. I ett tidigt tal 1838 om ”bevarandet av våra politiska institutioner” talade Lincoln om risken att dessa institutioner kan komma att monteras ned av demagoger. En sådan nedmontering, menade Lincoln, kommer sannolikt inte utifrån utan inifrån nationen: ”om förstörelse blir vår lott, så är vi själva dess författare och genomförare.” För att kämpa emot demagoger som ”törstar och brinner för utmärkelser”, som inte längre har något att bygga upp, utan oförskräckt tar itu med att bryta ner, måste vi använda rationaliteten. Lincolns ord om hur vi genom rationaliteten kan bevara de frihetsideal som byggts genom passionen är lika kraftfulla i dag som de var 1838:

“Passionen har hjälpt oss, men kan inte göra det längre. I framtiden kommer den att bli vår fiende. Förnuftet, det kalla, kalkylerande, lidelsefria förnuftet, måste förse oss med allt material för framtida stöd och försvar. – Låt detta material formas till ett allmänt förstånd, sund moral, och i synnerhet en vördnad för konstitutionen och lagar, att vi aktade hans [Washingtons] namn till det sista; att under hans långa sömn vi inte tillät någon fientlig fot att passera över och vanhelga hans viloplats; ska bli den ... sista trumpeten som väcker vår Washington.”

Genom att använda liknelsen från Första Korinthierbrevet – hur den sista trumpeten ljuder på yttersta domen – ville Lincoln uttrycka hopp för framtiden, hoppet att vi skulle vara i stånd att hålla ut och bevara demokratin från angrepp från demagoger. Det tragiska är att vi nu har ett presidentskap där många av de ideal som ställdes upp av unionens fäder och Lincoln trampas ned. När Alexander Hamilton 1787 varnade för att en främmande makt skulle kunna tänkas vilja ”lyfta upp en av sina egna skapelser till Unionens högsta ämbete”, och att presidentämbetet därför måste ”fyllas av de mest framstående personerna i fråga om duglighet och dygd”, så kunde han knappast ha förutsett situationen i mars 2017 där kongressens båda kamrar, den federala polisen och underrättelseväsendet bedriver parallella undersökningar om huruvida den sittande presidenten under sin presidentvalskampanj har varit i maskopi med främmande makt, och på vilka sätt denna främmande makt sökt påverka utfallet av valet.

DEMOKRATIN OCH FRIHETEN

"Varje generation hamnar i ett läge där man behöver ta en riktig strid för de demokratiska värdena" Olof Ehrenkrona

Ett val vid en viss tidpunkt kan förändra förutsättningarna för och villkoren i en nation. Det mödosamma, målet med demokratin att vidga friheten för människor, tar däremot tid.

Vid en retrospektiv granskning kan mycket förefalla självklart, som tog många år att förändra. Vi kan förundras över att självklarheter inte var giltiga för länge sedan. Då kan man förledas att tro att varje framsteg är irreversibelt. Så är emellertid ingalunda fallet. Människors frihet och ett rationellt tänkande är ingalunda givna, utan hotas ständigt av ideologier, trosuppfattningar och vanföreställningar.

Demokratin hotas av populism och det är viktigt att slå vakt om maktindelningen i ett demokratiskt samhälle. Demokratin förutsätter att ansvar kan utkrävas vilket gör folkomröstningar olämpliga som beslutsmetod.

Men vad är viktigt när det gäller demokratins innehåll?

Demokratin måste användas för att göra tillvaron bättre för människor, annars är den ju meningslös. Det är heller inget tvivel om att demokratiska länder generellt sett har utvecklat betydligt gynnsammare förutsättningar för sina invånare än länder där demokratin undergrävts. Demokratiska länder hamnar mer sällan i krig med andra demokratier, och tenderar generellt att vara mindre våldsamma än auktoritära länder.

Men demokratin förknippas kanske framför allt med frihet.

Förutsättningarna att göra sin röst hörd ökar. Möjligheterna att förstärka den individuella friheten blir större.

Demokrati i kombination med social marknadsekonomi är dessutom den viktigaste grogrunden för utvecklad välfärd.

Men ingenting kan tas för givet. Det går att med demokratiska beslut inskränka medborgerliga rättigheter och friheter. En hänsynslös majoritet kan undertrycka minoriteternas rättigheter. En demokratiskt vald ledare kan sträva efter absolut makt. Och demokratiskt valda representanter kan låta sig köpas och korrumpas.

Huvudlinjen är emellertid att i demokratins kölvatten har följt ett civiliserat umgänge mellan människor och en vidsträckt individuell frihet och enskilda rättigheter. Inget av detta ska tas för givet. Människors frihet kan förminska av politiska beslut.

Individens frihet och kollektivets normer växelverkar. De påverkas inte bara av faktiska beslut utan också av sedvänjor, intryck från andra grupper, forskningsresultat och spridningen av fakta eller "alternativa fakta". Det kan vara politiska ideologier, religiösa samfund, etniska grupper, klaner och familjer som vill bestämma över individen och beskära hennes frihet.

Många gånger ställs en individs frihet mot andra människors välfärd eller frihet. Klassiska exempel på detta är en fastighetsägares möjligheter att bygga ut sitt hus om det skymmer utsikten för grannarna eller en rökares rätt att tända en cigarrett på en restaurang när det påverkar icke-rökares miljö och de restauranganställdas arbetsmiljö.

En särställning intar beskattningen. Skatt undergräver "friheten" för enskilda genom att beskatta inkomster och konsumtion. Samtidigt används skatteintäkterna till vård, skola och omsorg, till ersättning vid arbetslöshet, sjukdom och ålderdom. Utan tvekan ökar det friheten för de som får ta del av detta. Om beskattning innebär att alla får möjlighet att gå i skola, får vård när de blir sjuka och en viss inkomst när de blir gamla så leder det till ökad frihet för fler människor. Utan dessa möjligheter skulle friheten inskränkas. I ett välfärdssamhälle finansieras detta framför allt genom skatter och inte genom välgörenhet. Samtidigt är det en klassisk konflikt i politiken hur höga skatterna ska vara och hur stor del av välfärden som ska vara skattefinansierad. Det är alltså en konflikt mellan olika individers frihet och en naturlig konfliktpunkt som kan avgöras i demokratiska val.

En annan viktig skärningspunkt i det toleranta samhällets syn på den individuella friheten intar toleransen med det intoleranta. I ett öppet samhälle vill vi gärna intala oss att vi är toleranta mot vår omgivning, mot grannar, andra kulturer och religioner. Men hur långt ska vår tolerans sträcka sig mot det intoleranta?

I det demokratiska samhället berömmar man sig för att vara tolerant mot andra ideologier, religioner och föreställningar av olika slag. Det ska inte pekas med hela handen, var och en ska bilda sig sin egen uppfattning. Det är en rimlig ståndpunkt.

Men hur toleranta ska vi vara mot intolerans? När grupper kräver ett visst beteende, en viss klädsel och kanske till och med vem som ska gifta sig med vem så ställs vår tolerans inför en prövning. Var går gränsen? Hur toleranta ska vi vara mot det intoleranta? Hur stor frihet ska vi ge ofriheten?

Det finns otaliga situationer där en enskild individs frihet ställs mot en annan persons. Men det finns också situationer där det framför allt handlar om en enskild persons rätt och möjligheter. Vi ska ta ett par exempel, abortfrågan och homosexuellas situation.

Kvinnans rätt att själv bestämma över sin kropp är ett exempel där utvecklingen varit långt ifrån spikrak. Under 1960- och 70-talen var det inte ovanligt att svenska kvinnor åkte till Polen för att göra abort.

Möjligheterna för legal abort i Sverige var starkt begränsade. Abort blev visserligen laglig 1938 men lagen gällde enbart abort av medicinska, humanitära eller rashygieniska skäl. I klartext betydde det att abort endast var tillåten när det förelåg ett allvarligt hot mot kvinnans liv, om hon hade blivit gravid vid en våldtäkt eller om det fanns en risk att barnet skulle få allvarliga skador eller sjukdomar.

År 1946 utökades lagen till att också omfatta socialmedicinska skäl och 1963 inkluderades risken för fosterskador. Problemen var att utredningsprocessen var lång och innebar att aborten ofta genomfördes så sent som i 4:e eller 5:e månaden av graviditeten. År 1974 kom en helt ny abortlag, en lag som i allt väsentligt gäller ännu. Den innebär att kvinnan har rätt att genomföra abort fram till den 18:e graviditetsveckan. Efter den 18:e graviditetsveckan kan Socialstyrelsen ge tillstånd till abort.

Sverige har i dag en av de liberalaste abortlagarna som finns. Det har vidgat kvinnans frihet och framför allt minskat de illegala och många gånger livsfarliga aborterna. Mot detta har stått religiösa invändningar som menat att livet i princip börjar vid befruktningen. Successivt har även det religiösa motståndet minskat och aborter har i stort sett blivit allmänt accepterade.

I Polen har utvecklingen gått i rakt motsatt riktning. Redan 1932 var Polen det första europeiska land som legaliserade abort till följd av våldtäkt. Under kommunisttiden, år 1956, då Polen styrdes av en

När grupper kräver ett visst beteende, en viss klädsel och kanske till och med vem som ska gifta sig med vem så ställs vår tolerans inför en prövning.

auktoritär regim som begränsade människors grundläggande fri- och rättigheter, införde landet en liberal abortlagstiftning. Samtidigt som kvinnan hade rätt att bestämma över sin kropp, var politiska rättigheter som åsiktsfrihet, yttrandefrihet och föreningsfrihet inskränkta.

Efter kommunistregimens fall har de mänskliga rättigheterna på det politiska området stärkts, åtminstone initialt, samtidigt som den katolska kyrkans inflytande över politiken har ökat. Det blev tydligt i samband med den restriktiva abortlagstiftning som inrättades år 1993. Det finns för närvarande tre grunder för abort; om kvinnans liv är i fara, om fostret kan drabbas av en allvarlig funktionsnedsättning eller om graviditeten orsakats av våldtäkt. I princip de regler som gällde i Sverige mellan 1938 och 1946.

Den religiösa retoriken har även påverkat den allmänna debatten på andra områden. Sålunda har tillgången på preventivmedel blivit sämre. Hormonella preventivmedel var tidigare statligt subventionerade och tillgängliga på allmänna sjukhus. I slutet av 1990-talet uteslöts preventivmedel från listan över statligt subventionerade läkemedel. De finns nu endast tillgängliga på privata sjukhus och till tämligen höga priser.

Resultatet har blivit ett kraftigt stigma kring abortfrågan och tusentals polska kvinnor har tvingats utföra illegala och riskfyllda aborter. En kvinnorrättsorganisation i Polen hävdar att det genomförs mellan 80 000 och 200 000 illegala aborter årligen, medan antalet lagliga aborter har sjunkit till omkring 200.

I den allmänna opinionen i Polen finns en stark förståelse för den restriktiva abortlagstiftningen. De som vill behålla och skärpa den nuvarande lagstiftningen seglar därför i medvind. År 2011 hölls en omröstning i parlamentet om att helt förbjuda abort, utan undantag. Förslaget föll med endast sex rösters marginal.

Polen har fått kritik från EU för tillämpningen av lagstiftningen. I ett antal fall har den polska staten dömts till skadestånd för att enskilda personer inte tillgodosetts sina rättmätiga anspråk när det gäller abort, dvs. rätt till abort även med den nuvarande restriktiva lagstiftningen som grund.

Polen frigjorde sig från den kommunistiska diktaturen i samband med att Berlinmuren föll. Det blev en tidigare aldrig skådad öppenhet i landet. Demokratiseringen gick snabbt, de valda regeringarna avlöste varandra. Med tiden fick politiken en alltmer

konserverativ riktning. På senare år har man riktat in sig på vitala områden för yttrandefrihet. Massmediers frihet har begränsats och författningsdomstolens makt har kringkurits.

Kvinnans rätt till sin egen kropp var en frihet som många trodde gick en irreversibel positiv utveckling till mötes. I USA var också rätten till abort tillförsäkrad genom ett unikt utslag i Högsta domstolen. Där har de praktiska förutsättningarna för att genomföra abort kringkurit möjligheterna för kvinnor att utnyttja sina rättigheter. Abortkliniker har stängts, det finns delstater med bara ett fåtal kliniker och de vårdcentraler som genomför aborter har i många fall attackerats av abortmotståndare, genom både demonstrationer och fysiska överfall, till och med mord.

Under senare tid har en inflammerad debatt uppstått i Sverige om en barnmorskas rätt att av religiös övertygelse vägra genomföra aborter. Formellt kan det sägas handla om en enskilds frihet som ställs mot en annan individs. I praktiken handlar det om möjligheten att få den lagstadgade rätten till abort genomförd. Om enskilda individer ges rätten att själva avgöra om de ska utföra arbetsuppgifter som ingår i yrket kan det lätt bli en allvarlig inskränkning i individens rätt att använda sig av den lagliga aborten. En individ kan aldrig anse att ett yrke, en anställning, är en rättighet, utan den är alltid förknippad med de arbetsuppgifter som ingår. Den enskilda friheten är att försöka bli anställd som barnmorska, med de arbetsuppgifter som det innebär, men också friheten att avstå.

Men friheten i ett demokratiskt samhälle är aldrig absolut. Den är alltid begränsad när andra individer förlorar sin frihet eller kommer till skada. I de länder som ännu i dag kopplar samman rättigheten till abort med våldtäkt, så blir ju definitionen av vad som är våldtäkt helt avgörande. Det är lätt att glömma bort att även i Sverige fram till 1965 kunde en man inte dömas för att ha våldtagit sin hustru. Makens ”rätt” till sex inom äktenskapet överflyglade alltså kvinnans rätt att säga nej till sex. Den enes frihet blev den andras ofrihet.

Den personliga friheten handlar också om rätten till sin egen sexuella läggning. Också på det området har samhällsutvecklingen i stor utsträckning förändrat tillvaron för exempelvis homosexuella. Under 1600-talet, när den lutherska kyrkan fick ökat inflytande, blev homosexualitet ett brott. Samlag mellan män straffades med döden för båda inblandade genom ett tillägg i landslagen om högmålsbrott. År 1864 infördes en ny strafflag enligt vilken samkönade samlag

straffades med straffarbete i högst två år. Det var den första lagen som även straffade lesbisk kärlek.

Sexuellt umgänge mellan vuxna personer av samma kön blev helt legaliserat 1944. Det stämplades dock fortfarande som en psykisk störning, dvs. en sjukdom. Denna medicinska beteckning togs bort så sent som 1979. Därefter har lagstiftningen förändrats förhållandevis snabbt. År 1995 fick homosexuella rätt att ingå så kallat registrerat partnerskap. År 2003 kunde ett samkönat par adoptera barn och år 2009 infördes rätten att ingå samkönat äktenskap.

Successivt och obevekligt har den individuella friheten att leva med sin sexuella läggning blivit självklar. Friheten har vidgats för alla homosexuella, utan att friheten tagits ifrån en enda människa. När man ser tillbaka på utvecklingen är det svårt att förstå att det tagit så lång tid att förverkliga den frihet som de flesta av oss i Sverige betraktar som självklar.

Det fanns en utbredd misstro, ett religiöst motstånd och en rädsla för det som betraktades som avvikande. Låt oss på intet sätt framstå som naiva i en tro att homosexualitet är accepterat hos alla. Fortfarande drabbas homosexuella av hatbrott och det är inte i alla samhällen i Sverige som det är enkelt att ”komma ut” som homosexuell. Men jämfört med bristen på formella rättigheter och den förföljelse som även staten ägnade sig åt så är de homosexuellas situation i dag betydligt gynnsammare.

Respekt för individen. Möjligheter och rättigheter för minoriteter. Civiliserat umgänge. Vidsträckt yttrandefrihet.

Det torde vara några av hörnstenarna i en utvecklad demokrati som präglas av kunskapsbaserade beslut. Fördomar ersätts av verkliga insikter. Framstegstro är starkare än ängsligt tillbakablickande. Öppenhet överträffar slutenhet. Nyfikenhet är viktigare än beskäftighet.

I en tid när framstegen ifrågasätts och grupper skuldbeläggs för bakslagen är det viktigt att inte vackla när det gäller de grundläggande värdena.

Runt om oss ser vi hur många av de demokratiska fundamenten viker för populistiska strömningar och mer eller mindre diktatoriska ledningar. Det gäller inte minst länder som nyligen demokratiserades. I Ryssland kväver en auktoritär president opposition. I Ungern införs lagar som inte tar hänsyn till minoriteter. I Polen förminskas den personliga friheten. I Turkiet jagas oppositionella.

Där ledare griper efter allt större makt har man överallt försökt hämma opinionsbildningen, strypt mediernas möjligheter och ökat styrningen över public service. Medborgarna blir hänvisade till officiell nyhetsförmedling och godkända åsikter.

Det demokratiska projektet har vunnit mark under lång tid. Under vår livstid har halva jorden demokratiserats. Stora delar av södra och östra Europa levde under militära diktaturer eller kommunism, men har demokratiserats. Det gäller även Latinamerika, där det periodvis inte funnits någon demokratiskt vald ledning. Många är de länder vars territorier lydde under diktatoriska regimer men som i dag – åtminstone på papperet – har demokratiskt valda ledningar. I Ryssland, Polen, Ungern och Turkiet finns folkvalda regeringar, men demokratin undergrävs på olika sätt och oppositionen får allt svårare att verka.

Den europeiska gemenskapen, som startade som en ekonomisk integration men framför allt var en fyrbåk för fred i Europa, har firat många framgångar, inte minst genom frånvaron av krig, men skakar nu i sina grundvalar. Det gäller ett stort lands beslut att lämna gemenskapen, brexit, men även nationalistiska strömningar över stora delar av kontinenten.

De demokratiska värdena hotas. Den individuella friheten ifrågasätts. Toleransen begränsas. Öppenheten stängs.

Det handlar om att vägen mot ett allt liberalare samhälle måste säkras. En kraftsamling kring en sådan utveckling behövs. Det är det väsentliga i en värld där populismen breder ut sig, splittringen mellan grupper ökar och individuella rättigheter undergrävs.

Patricia Hill Collins, professor i sociologi på University of Maryland, betonar att demokratin är en ”process”; den är aldrig ”färdig”. Den kräver ständig kamp för att leva vidare och utvecklas.

Emerich Roth, som föddes 1924 i Tjeckoslovakien, satt i koncentrationsläger under andra världskriget, kom till Sverige 1950 och fick Raoul Wallenberg-priset 2015, varnade för att ondskan kan få fotfäste också i demokratier, när den ”klär sig i kostym”:

Där ledare griper efter allt större makt har man överallt försökt hämma opinionsbildningen, strypt mediernas möjligheter och ökat styrningen över public service.

”Så länge ondskan klär sig i uniform och kängor och skriker ut sitt hat, är ondskan inte så farlig. Det är när ondskan klär sig i kostym och lägger sig till med lånad vokabulär, som den är riktigt farlig. Att bli insläppt och bli tagen i hand är onskans högsta önskan, ty väl inne och accepterad, kan den sprida sig som en smittsam epidemi.

TIDIGARE RAPPORTER I SERIEN NY TID

Rapporterna finns tillgängliga för nedladdning från

<http://www.arenaide.se/rapporter/>

Rapport 33, *Transnationell jämlikhetspolitik: en rapport om den europeiska konstitutionen och framtidens vänsterprojekt*, av Hanna Eklund, april 2017

Rapport 32, *En väg mot tillväxt och ökad sysselsättning i Europa*, av Lars Anell, november 2016

Rapport 31, *Tillbaka till socialförsäkringar för alla*, av Anna Hedborg, oktober 2016

Rapport 30, *Sabotera inte öppenheten om partipolitikens pengar – en rapport om insynen i de politiska partiernas finansiering*, av Sverker Lindström, maj 2016

Rapport 29, *Integrationsutmaningen: Fackliga förslag och lösningar*, av Veronica Nelson, maj 2016

Rapport 28, *Søren Krarup – konservatismens tredje våg*, av Per Wirtén, september 2015

Rapport 27, *Tyskar och ”utlänningar”*, av Uno Westerlund, april 2015

Rapport 26, *Sätt riksdagen i karantän – en rapport om svängdörren mellan politik och påverkansindustri*, av Daniel Mathisen, maj 2015

Rapport 25, *Cuba the Growing Signs of Inequality – The Consequences of an Economy of Scarcity and Reforms*, av Katrin Hansing & Uwe Optenhögel, april 2015

Rapport 24, *Gör din plikt – kräv din rätt! – En utredning om medborgartjänst*, av Mats Wingborg, april 2015

Rapport 22, *Ett marinblått Frankrike? – En analys av den Nationella frontens maktambitioner*, av Tomas Lindbom, april 2014

Rapport 21, *Taksim är överallt*, av Alexandra Franzén, februari 2014

Rapport 20, *Sino-japansk lek med historisk eld*, av Börje Ljunggren, januari 2014

Rapport 19, *The Swedish Model – conflict or consensus?*, av Håkan A Bengtsson, oktober 2013

Rapport 18, *Vi har aldri vært kulturradikale. Georg Brandes og kulturradikalismen*, av Håvard Friis Nilsen, maj 2013

Rapport 17, *Pengar till politikerna och risken för korruption*, av Sverker Lindström, april 2013

Rapport 16, *Wii the people – Partier, rörelser, infrastruktur och presidentvalskampanjen 2012*, av Matt Browne, översatt av Eric Sundström, december 2012

Rapport 15, *Vinst och den offentliga tjänstemarknaden – En rättslig analys*, av Ardalan Shekarabi, oktober 2012

Rapport 14, *Cuba – In Search of an "Orderly Transition"*, av Uwe Optenhögel och Florian Pronold, september 2012

Rapport 13, *Efter Europas svältkur – En ny ekonomisk debatt?*, av Katrine Kielos, juni 2012

Rapport 12, *Ecological Industrial Policy as a Key Element of a Sustainable Economy in Europe*, av Matthias Machnig, april 2012

Rapport 11, *Finanskapitalets makt och fackets möjligheter*, av Ingemar Lindberg och Magnus Ryner, mars 2012

Rapport 10, *Myten om Järnladyn – Bilden av Margaret Thatchers ekonomiska politik*, av Katrine Kielos, februari 2012

Rapport 9, *Creating a Sustainable Solidaristic Society: A Manual*, av Bo Rothstein, november 2011

Rapport 8, *Från Tel Aviv till Teheran – Arbetarrörelsen i Mellanöstern*, av Alexandra Franzén, september 2011

Rapport 7, *Strategier för en global fackföreningsrörelse*, av Mats Wingborg, september 2011

Rapport 6, *Latinamerika, vänstern, framtiden*, av Magnus Linton, januari 2011

Rapport 5, *Det civila samhället mellan stat och marknad*, av Håkan Arvidsson, december 2010

Rapport 4, *Nästa vänster – efter den nationella klasskompromissens tid*, av Ingemar Lindberg, oktober 2010

Rapport 3, *Det populistiska laboratoriet. Nederländerna inför valet*, av Per Wirtén, juni 2010

Rapport 2, *What's left? Fransk vänster efter förnyelsen som aldrig kom*, av Wojtek Kalinowski, mars 2010

Rapport 1, *En radikal och progressiv stadspolitik – en provisorisk utopi*, av Johannes Åsberg, mars 2010

arenaidé